

Stockholm 08.05.28

Arkitekterna är en outnyttjad resurs i samhällsbyggandets innovationssystem!

Sveriges Arkitekter ser att Forskningsfinansieringsutredningens förslag kan få stor och positiv betydelse för kunskapsutveckling och innovation inom arkitektur och samhällsbyggande. Vi vill därför här lämna ett yttrande. Detta yttrande berör de delar av utredningens analys och förslag som vi bedömer har betydelse för arkitektur- och samhällsbyggnadsforskningens finansiering.

Sveriges Arkitekter är intresseorganisation för arkitekter, planeringsarkitekter, landskapsarkitekter och inredningsarkitekter och företräder med sina drygt 10000 medlemmar över 95 % av de studerande och yrkesverksamma inom området. Av dessa är ungefär 350 disputerade. Omkring 90 av de disputerade arkitekterna är verksamma inom högskolorna. Det finns drygt 75 aktiva doktorander inom ämnesområdet arkitektur. Varje år tillkommer för närvarande 15 nya disputerade arkitekturforskare. Minst 3/4 –delar av dessa förväntas hamna i arbetsuppgifter utanför högskolorna, men den höga medelåldern bland de högskoleanställda disputerade arkitekterna gör att högskolan för närvarande och de närmaste åren har ett ökat nyrekryteringsbehov.

Sammanfattning

Sveriges Arkitekter framför här att:

- Vi instämmer i utredningens analys av problemen med dagens organisation i synnerhet när det gäller en bristande förmåga att ge stöd till tvärvetenskaplig forskning.
- Vi stöder tanken att samla forskningsråden i en gemensam myndighet för att stärka den tvärvetenskapliga forskningen.
- Vi ställer oss tveksamma till att grundforskning och innovation samordnas i en myndighet.
- Vi är tveksamma till att skilja på bygg- och planeringsfrågor och saknar arkitekturfrågorna i bemärkelsen gestaltning och utvärdering.

Sveriges Arkitekter föreslår därför att:

- Den nya myndigheten ges i uppdrag att finansiera tvärvetenskapliga projekt om Arkitektur- och samhällsbyggnadsämnenas frågor och att dessa hanteras av ämneskompetenta forskare.

- Arkitektur- och samhällsbyggandets innovationssystem finns med som uppdrag till den myndighet som får ansvar för innovationsforskningen.
- En nationell strategi för arkitektur- och samhällsbyggandets forskning och innovation utarbetas i samråd med sektorns och forskningens intressenter och aktörer.

Bakgrund

Arkitektur- och samhällsbyggnadsområdet ger en grundläggande service till medborgarna och samhällets alla aktörer från offentlighet till det privata näringslivet. Det är en samhällssektor som måste kunna leverera relevanta lösningar på de behov som samhällets företrädare och medborgarna i egenskap av konsumenter eller producenter har. Både kvantitativt och kvalitativt. Här finns en stor potential att bidra till samhällets mål att minska CO₂-beroendet och utveckla nya exportprodukter och tjänster med anknytning till hållbar stadsutveckling. Bebyggelse står för närmare 40% av energiförbrukningen. Här finns också goda möjligheter att påverka boendekostnaderna.

Effektiviteten i arkitektur- och samhällsbyggande har en avgörande betydelse för samhällets välfärd. Nybyggnad, anläggning, ombyggnad och förvaltning omsätter närmare 500 miljarder och det taxerade värdet av alla fastigheter torde idag överstiga 10 biljoner.

Arkitektur- och samhällsbyggandet präglas tvärtemot detta av ständigt ökande kostnader, hårt fokus på kvantitativa parametrar, teknikfrågor, den nationella marknaden, kortsiktigt tänkande, låg förändringstakt och en bristande förmåga att lära av sina misstag. Frågor om samhällsrelevans, kvalitet och effektivitet ur ett långsiktigt förvaltningsperspektiv är sällan det primära målet.

Till samhällsbyggandet hör både arkitekter, ingenjörer med olika inriktningar, en material- och komponentindustri, fastighetsägare, fastighetsutvecklare, och fastighetsförvaltare, investerare, försäkringsbolag, banker – och inte minst bygg- och materialentreprenörer av många olika slag. Hit hör också samhällets företrädare i stat, kommun, landsting och offentligt ägda fastighetsbolag. Alla dessa olika aktörer och intressen är samtidigt arkitekturforskningens avnämare.

Den nuvarande ordningen för forskningsfinansiering innebär att branschens egna frågor ska branschen finansiera själv, medan samhället står för frågor av allmänintresse och mer långsiktig forskning. Sveriges Arkitekter vill understryka att statens insatser för arkitektur- och samhällsbyggnadsforskning och -innovation idag uppgår till 0,1% (500 miljoner) av sektorns totala omsättning på närmare 500 miljarder. Sektorns egen motfinansiering till den gemensamma forskningen är 0,04% av detta belopp (200 miljoner). Av dessa resurser tillfaller ungefär 1/7-del arkitekturforskningen. Med tanke på arkitekturforskningens relativa betydelse för hela sektorn, borde relationen snarare vara åtminstone 1/3. Det skulle betyda att dagens 115 miljoner blev 230 miljoner!

Samtidigt menar Sveriges Arkitekter att statens totala engagemang i arkitektur- och samhällsbyggandets forskning borde öka avsevärt. Inte minst med tanke på att det offentliga köper mer än hälften av sektorns tjänster. Om 1%-målet tillämpades för denna sektor skulle forskning och innovation ha omkring 5 miljarder till sitt förfogande. Detta bör rimligen vara det långsiktiga målet. Med tanke på beskattning och avgifter som är relaterade till fastigheter så framstår inte detta som orimligt.

Övergripande synpunkter

Sveriges Arkitekter delar den bild av problemen med dagens organisation som utredningen ger. Men vi vill särskilt understryka att den allt överskuggande förutsättningen för förslagen i utredningen är att högskolorna får en avsevärt stärkt basfinansiering av sin interna forskning. Av en utvärdering beställd av Formas (Evaluation of Swedish Architectural Research 1995-2005) framgår att år 2004 utgjorde den externa finansieringen vid de 6 viktigaste av landets totalt 10-tal högskolor med arkitekturforskning, utgjorde externfinansieringen 80% av högskoleforskningens totala forskningsresurser på 100 miljoner.¹ Av utvärderingen framgår att högskolornas interna resurser till största delen åtgår till att upprätthålla den externa finansieringen. De egna resurserna för långsiktiga satsningar av grundforskningskaraktär och uppbyggnad av större europeiska forskningsprojekt saknas helt. Den vetenskapliga nivån och forskningens betydelse för grundutbildningen urholkas nu snabbt från en tidigare vid internationell jämförelse hög nivå.

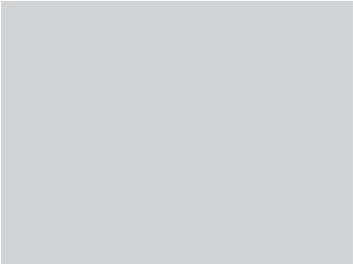
Sveriges Arkitekter ser att utredningen på ett förtjänstfullt sätt lyft fram behovet av en forskningsfinansieringsorganisation som kan ge stöd till tvär- och transdisciplinära forskningsuppgifter i samhället, som till exempel arkitektur- och samhällsbyggnadsforskningen. Men vi är tveksamma till att, som utredaren föreslår, sprida ut innovationsfrågorna på de vetenskapsområdesvisa grundforskningsråd som föreslås ingå i en ny gemensam myndighet. Vi tror mer på en modell där innovationsfrågorna på ett tydligt sätt är behovsstyrda och organiserade utifrån de huvudsakliga samhällssektorerna inom en organisation avskild från den vetenskapligt styrda forskningsfinansieringen. En sådan organisation tror vi bättre kan ta tillvara den kompetens som utvecklats inom Vinnova, samtidigt som den kan ges ett mer heltäckande uppdrag, så som schematiskt antyds i utredningen. Det handlar då för Sveriges Arkitekters del framförallt om att denna delvis nya organisation även får ett tydligt uppdrag att stödja utvecklingen av arkitektur- och samhällsbyggandets innovationssystem. Något som Vinnova tidigare inte velat kännas vid som sitt ansvar, och därför i endast begränsad utsträckning medverkat till.

När det gäller möjligheterna att delegera bedömningen av ansökningar tror vi mycket på en modell som bygger på utdelning av stora programanslag som går till institutioner i första hand och som sedan i sin tur rekryterar lämpliga forskare för genomförandet. Detta skulle också kunna användas som ett instrument för att driva på den arbetsdelning mellan de olika forskningsinstitutionerna som efterfrågas i Formas utvärdering.

Förslaget till hantering av bygg- och planeringsfrågor

När det gäller den vetenskapligt motiverade finansieringsorganisationen konstaterar Sveriges Arkitekter med tillfredsställelse att utredningen särskilt identifierar bygg-

¹ De 6 viktigaste som Formas utvärdering omfattar är KTH, LTH, Chalmers, BTH, SLU Alnarp och SLU Ultuna. De övriga som finns anledning att nämna är Konstfack, HDK vid Göteborgs universitets konstnärliga fakultet, LTU, Uppsala universitet och IBF vid Högskolan i Gävle. Utöver högskoleforskningen bedriver även Arkus, ARQ och FFNS forskningsstiftelse egen forskning som mer har karaktären av kunskapsöversikter, innovation och utvecklingsarbete. Denna forskning omfattar omkring 15 miljoner.

och planeringsforskningens svårigheter att finna en rimlig finansiering i den nuvarande organisationen.

Utredningen föreslår å ena sidan att planeringsforskningen hanteras som en samhällelig och kulturell forskningsfråga, å andra sidan att byggforskningen hanteras som en naturvetenskaplig och teknisk forskningsfråga. Sveriges Arkitekter ser att det finns en poäng i detta. Samtidigt ser vi det som ytterst problematiskt att det övergripande forskningsområdet arkitektur, som är ett tvärvetenskapligt forskningsområde som spänner över båda dessa vetenskaper, inte överhuvudtaget nämns. Det handlar om planering, gestaltning och utvärdering av den rumsliga och platsanpassade samordningen av tekniska, estetiska och funktionella krav på byggnader och anläggningar. Detta speglar en ordning där arkitekturämnet varken uppfattas som ett vetenskapsområde eller ett behov. Arkitektur är i själva verket den sedan lång tid tillbaka hävdvunna sammanfattande ämnesbeskrivningen både av kunskapen om den byggda miljöns planering och gestaltning och det byggda resultatet med sina olika egenskaper av både kvantitativ och kvalitativ art.

Sveriges Arkitekter vill också framföra sin uppfattning att det nu är dags att det av riksdagen antagna handlingsprogrammet för arkitektur form och design som nu funnits i 10 år, även leder till att arkitektur lyfts fram som forskningsområde. (Framtidsformer antogs av Riksdagen 1998).

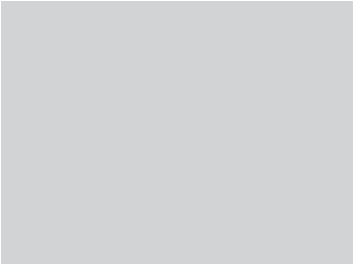
Vi bedömer inte att arkitekturforskning per automatik faller ut ur den föreslagna organisationen. Sveriges Arkitekter föreslår därför att det inom ramen för den nya myndigheten skapas en särskild enhet för samverkan kring det långsiktigt motiverade tvärvetenskapliga insatsområdet arkitektur- och samhällsbyggande. En sådan enhet skulle ha till uppgift att fungera som förmedlande länk mellan forskningsmiljöer och vetenskapsområden som ser den byggda miljön som ett tillämpningsområde för sina rön, eller som helt är inriktade på den byggda miljön som sådan. Här skulle landets bästa vetenskapliga kompetens kunna samlas för hantering av ansökningar inom detta ämnesområde som sådant. Enheten kan vara forskarstyrd, men forskningens relevans bör prövas i en brett sammansatt rådgivande instans med företrädare för arkitektur- och samhällsbyggandet. Både arkitekter, teknikkonsulter, entreprenörer, materialindustrin, byggherrar, kommuner och landsting samt myndighetssfären bör vara representerad.

Det handlar om att utveckla kunskap om den byggda och anlagda miljön, rum, platser, territoriella frågor och dessas betydelse för sociala, ekonomiska, ekologiska, samhälleliga och liknande krav och behov.

Denna samordnande enhet kring den byggda miljöns egenskaper, värden, planering, gestaltning och utvärdering, skulle kunna knyta ihop projekt med finansiering från både de teknisk-naturvetenskapliga och human-samhällsvetenskapliga forskningsinriktningar för angelägna satsningar inom området.

Det som helt kort sägs om den intressanta utvecklingen teknikvetenskap - humaniora - konstnärlig forskning - design - innovation (s. 153 i samband med diskussionen om det nya rådet för samhälle och kultur) kan tas till utgångspunkt för en tvärvetenskaplig förmedlande funktion i den nya organisationen. Sveriges Arkitekter bedömer att Arkitektur- och samhällsbyggnadsforskningens behov kan tillgodoses inom en funktion med en sådan utgångspunkt.

Formas lyfter i sin utvärdering särskilt fram behovet av att stärka teori- och metodutvecklingen inom arkitekturforskningen så att den kan upprätthålla sin höga

internationella nivå. En satsning på grundforskning inom arkitekturområdet har avgörande betydelse för den tillämpade forskningens effektivitet och kvalitet och är en grundläggande förutsättning för hela samhällsbyggandets innovationsförmåga och beredskap för långsiktiga förändringar inom den byggda miljön. Detta skulle på ett helt annat sätt än idag ge ett lyft för den långsiktiga kunskapsuppbyggnaden kring arkitekturens betydelse och förutsättningar i samhället. Detta skulle också kunna vara en del i en långsiktig arkitekturpolitisk satsning av mycket större betydelse än det som hittills åstadkommit.

Några exempel på utmaningar inom ämnesområde som Sveriges Arkitekter särskilt vill peka på är de offentliga rummens gestaltning. Detta område lyfts även fram i ett betänkande från Rådet för arkitektur, form och design, Ett centrum för arkitektur, form, design och gestaltningen av den gemensamma miljön (SOU Ku 2004:02).

Att öka förståelse för hur offentliga rum gestaltas för en långsiktigt hållbar stadsutveckling har stor betydelse för möjligheterna att åstadkomma en klimatneutral och ekologiskt fungerande stadsutveckling på människans villkor. De stora utmaningarna för samhällsbyggandet idag är inte tekniken, utan hur den påverkar utvecklingen av den byggda miljön och hur den kan fås att samspela med människorna som lever med den på ett bra sätt med en genomtänkt planering och gestaltning. Det gäller inte minst de storskaliga infrastrukturomvandlingar som vi nu anar kommer i våra städer som ett resultat av hållbarhetskraven.

Det gäller också frågan om hur vi kan utnyttja den befintliga bebyggelsens kulturella värden i denna förändring och invånarnas behov av och rätt till sin historia.

Hit kan också föras de frågor om stadsutvecklingens betydelse för fattigdomsbekämpning som SIDA finansierar, så att de kan hanteras med bättre expertis så som föreslås av utredaren.

Förslaget till hantering av innovationsfrågor

Sveriges Arkitekter delar, som inledningsvis berördes, utredningens uppfattning att byggforskningen tidigare saknats inom Vinnova, men vi vill vidga perspektivet till att omfatta hela arkitektur- och samhällsbyggnadsforskningen. Alltså även det som utredaren benämner planeringsforskning och som Sveriges Arkitekter anser måste vidgas till hela arkitekturforskningens fält.

Arkitekturforskningens (inkluderande bygg- och planeringsforskningens) metod att över disciplinräns utveckla ett samhälleligt och mänskligt perspektiv på den byggda miljön och dess tekniska förutsättningar, har givit upphov till många innovationer. Både inom forskning och praktik är innovationstänkande en central del av arkitekternas arbetsmetoder. Samtidigt ser Sveriges Arkitekter att samhällsbyggandets innovationssystem är outvecklat och splittrat på många aktörer och finansierare. Av Formas utvärdering framgår att bara inom arkitekturforskningen agerar ett 15-tal aktörer. Det bidrar till ineffektivitet i denna samhällssektor och dess uppenbara svårigheter att förnya sig. De starkaste drivkrafterna för förändring är kraven på långsiktigt hållbara lösningar, inte minst ur energisynpunkt och de ständigt ökande byggkostnaderna. Men arkitekturforskarnas kunskaper och metoder utnyttjas i förvånansvärt liten utsträckning i de satsningar som görs.

Sveriges Arkitekter drar slutsatsen att om det ska bli någon fart på innovationerna i samhällsbyggandet måste innovationspolitiken ge aktörerna inom

samhällsbyggandet incitament för samverkan kring utvecklingsarbete både sinsemellan, mellan forskning och praktik och mellan teknik och humaniora. Metoder för ett sådant arbetssätt finns inom arkitekturforskningen, inte minst genom den verksamhet som utvecklats inom Arkitekternas utvecklingsstiftelse Arkus genom nära samverkan med arkitektföretagen och inom BIC (Byggandets innovationscentrum). Högskolorna har också stor erfarenhet av samverkan med samhällsbyggandets intressenter kring olika tillämpade forskningsuppgifter och den typ av transdisciplinära forskningsprojekt som nämns i Formas utvärdering där avnämarna är direkt involverade i tvärvetenskapliga forskningsprojekt.

Slutsats – en nationell strategi

För att få kraft bakom den satsning på arkitekturens och samhällsbyggandets forskning och innovation måste en nationell strategi formuleras. Den bör formuleras i samråd med alla arkitektur och samhällsbyggandets olika huvudsakliga intressenter och aktörer. Den bör också ta utgångspunkt i det behov av transdisciplinaritet och samverkan mellan aktörer och intressenter som kännetecknar forskning och innovation inom området enligt Formas utvärdering. Den bör också ta fasta på den metodkompetens och teoribildning som utvecklats inom arkitekturforskningen och ge den förutsättningar att utvecklas så att den kan tillgodogöras i hela samhällsbyggandet.

De möjligheter som ligger i arkitekternas och arkitekturforskningens medverkan i kunskaps- och utvecklingsarbetet i samhällsbyggandets innovationssystem är kraftigt underskattade.

Sveriges Arkitekter

Pehr Mikael Sällström
Forskningssekreterare

Tel. 08-50557743

E-post: pm.sallstrom@arkitekt.se